

**SOSYO-KÜLTÜREL/SANATSAL VE İKONOĞRAFİK BAĞLAMDA
GAGAVUZ TÜRK KİMLİĞİNİN GÖSTERGELERİ****INDICATORS OF GAGAVUZ TURKISH IDENTITY IN
SOCIO-CULTURAL AND ARTISTIC CONTEXT***Sibel KILIÇ****Özet:**

Her topluma olduğu gibi Gagavuz sanatına da kültürel birikimler ve tarihsel kaynaklar yön ve biçim vermiştir. Gagavuzların geçmişten günümüze değin çeşitli etkileşimler ile biriktirdiği ve günümüze taşıdığı kültürel değerler irdelendiğinde; soyut ve somut kültür unsurlarının, gelenekler, inanç sistemleri, Türklük unsurlarının göstergeleri ve ikonografik verilerden oluşan bir bütünü oluşturduğu görülmektedir. Tarih boyunca çeşitli toplumların egemenliği altında yaşayan Gagavuzlar, etkileşim içerisinde buldukları hiçbir toplumun ve kültürün dominant özelliklerini taşımayıp, seçmeci bir yaklaşımla kendi özgün Türk kimliklerini oluşturarak, günümüze değin süregelen kesintisiz bir geleneğin devamını sağlamışlardır. Söz konusu geleneğin özünü ve Gagavuz sanatlarının genel karakteristiğini yaşamsallık güdüsü oluşturmakta olup, “Türklük” duygusundan hız almaktadır.

Genel olarak, hayvan ve bitki stilizasyonlarından oluşan motifler, yaşam biçimlerinin ve kültürel birikimlerinin bir uzantısı olmasının yanı sıra Türk-İslam resim geleneğinin de derin izlerini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gagavuz sanatı, Gagavuz Türkleri, Gagavuz Motifleri, Hıristiyan Türkler.

Abstract:

As with every society, Gagavuz art also have been directed and styled by cultural and historical resources of the society. When Gagavuz intercultural interaction and cultural accumulation examined, from past to this day, it will be noticed that abstract and concrete components which form the cultural axis is of “indication of Turkishness”, system of beliefs, iconographic indicators, traditions which in turn form one whole set of culture. The Gagavuz Turks have lived under the sovereignty of various nations throughout their history, and although interacted and influenced by dominant cultural elements of other nations and beliefs, they never have adopted the dominant features of influential culture and continued with their culture and traditions uninterruptedly. The essence of this mentioned tradition and general characteristic of Gagavuz art is formed by perception of life and

* Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu – İstanbul
skilic@marmara.edu.tr

instinct to survive and this idea must have been given momentum by their feeling Turkishness.

As Gagavuz culture was formed by combination of more than one culture and is a synthesis of cultures; this particular side is giving its own unique general characteristics. In general, motifs which are made of plant and animal stylizations are reflecting Gagavuz daily life as well as being an extension of Turk-Islam painting tradition.

Key words: Gagavuz Art, Gagavuz Turks, Gagavuz Motifs, Christian Turks.

Giriş:

Bir toplumun sanatı, tarih boyunca biriktirilen maddi ve manevi kültürel unsurların, çeşitli etkileşimlerle eklenerek çağa taşınan birikimlerin bileşkesidir. Felsefi hinterlandını din, gelenek ve mitolojik olgular üzerine yapılandıran sanat, kültürel interaksyonlar ile zenginleşerek bir sonraki çağa aktarılmak sureti ile milli kültür mirasını oluşturur.

Dinsel, sosyal, askeri ve sivil nişanlar olarak belli başlı sınıflar altında gruplayabileceğimiz motif, simge ve semboller, gösterge bilim bakımından oldukça önemli bir fonksiyona sahiptir. Özellikle din tandanslı imler, insanın iç ve dış baskı ve tehlikelerden korunma güdülerinden hız alan ve birçok sanat dalının doğuşuna ve gelişmesine kaynaklık eden oldukça önemli fenomenlerdir. Bu olgular, ilkel insanın tabiatın henüz anlayamayan vahşi ve ürkütücü koşullarına karşı, korunmak için sığındıkları büyüsel vurgularla doğrudan alakalı olup, tabiata hâkimiyet arzusunun dışı vurumunu ifade etmektedir. Bunların yanı sıra motifler; tarih boyunca toplumlar, gruplar ve bireyler arasında sözsüz iletişim unsurlarına dönüşerek, birbirleri ile olan ilişkilerini belli bir yapı içerisinde sistematize ederler. Çünkü motif, simge ve semboller, insanlar ve topluluklar arasındaki iktisadi varyasyonların imleri, fiziksel ve sosyal erk ifadesi, sınıfsal farklılıkların göstergesi, ulusal yapıştırıcı unsurların sembolleri olarak önemli misyonlar yüklenirler. Toplumların sanatsal formları; seyahatler, göçler ve çeşitli ticari ilişkilerle yoğunluk kazanan interaksyon sonucunda genişleyerek zenginleşmiştir.

Dolayısı ile ifade etmek gerekirse, sanatsal formlarda kullanılan motif simge ve semboller, kökleri tarih öncesine giden kültürel, sosyal, dini, felsefi ve mitolojik fenomenler olarak toplumların tarihine ışık tutan, görsel belgeler olup, formal süslemeci özelliklerinin ötesinde ikonik anlamlarla yüklüdürler. Sembol ile insan arasındaki korelasyon, tarih öncesi dönemlerden bu yana, biçimi ve içeriği zamana bağlı olarak değişse de, insanın olay, olgu ve nesnelere sembolleştirme eğilimi hiçbir zaman değişmemiştir. Semboller, sahip oldukları şifreli dilleri nedeniyle bir dizi sistematik yol ve yöntemler sonucunda deşifre edilirler. Kültürel sembollerin yaşam alanları oldukça geniş olmasının yanı sıra, aynı zamanda uzun ömürlü bir tabiata sahiptirler. Zira ifade ettikleri ve içerdikleri anlamlar, geçmişten günümüze

orijinalliklerini koruyarak ait olunan gelenek, yaşam biçimi, inanç sistemlerini yaşadığı coğrafyanın sunduğu olanaklar dâhilinde yansıtırlar.

1. Gagavuz Etimolojisi ve Tarihçesine Kısa Bir Bakış

Gagavuz dil, tarih, kültür ve folkloruyla ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar, Gagavuz adının kökeni ile ilgili olarak çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. H. Namık Orkun, Müstecib Ülküsal, Stefan Mladenov, Ö. Lütfi Barkan gibi tarihçi ve araştırmacılar, Gagavuz adının “Gök-Uz/Oğuz”dan gelmiş olabileceğini ileri sürerler. Slav dillerinde ‘ö’ sesi olmadığı için bu ses ‘o’ya döner. Rusça’da ‘o’ sesi de ‘a’ olarak telaffuz edildiğinden Gök-Oğuz kelimesi Gag-o(ğ)uz olarak söylenmiştir. Azerbaycan Türklerinden Güllü Yoloğlu’da, Gagavuz etnoniminin, kelimenin Slav söyleyişinin etkisiyle Gagavuz şekline dönüştüğünü söylemektedir¹. Gagavuz kelimesi ile ilgili farklı bir açıklama da şudur: Adlarını “boş ağaç” anlamındaki ‘Kıpçak’ kelimesinden alan Kıpçak Türklerinin bir başka adı da, yine boş-kuru anlamıyla ilgili olarak ‘gaga’ olmalıdır. Gaga kelimesi ‘Gagavan’ etnik isminde de bulunur. Gagavan, Kıpçak asıllı olan Meşhet Türklerinin Posof ve Ardahan’da oturan kollarına Karşlıların verdiği isimdir. Bu verilerden hareket ederek, Gagavan ve Gaga kelimelerinin Kıpçak Türklerine verilen bir isim olduğu tahmin edilir. Buna göre Gagavuz, “Kıpçak Oğuz” demektir. Burada Oğuzların Kıpçaklarla karışmasından dolayı Gaga+Uz sözünün çıktığı da söylenebilir².

Ortodoks Türkler olan Gagavuzlar, Bizans kaynaklarında da 11. yüzyılda Tuna nehrini geçip Makedonya, Paristrione, Yunanistan ve Bulgaristan’da yerleşen Oğuz boyları olarak kaydedilmiştir. 11. yüzyılda Balkanlara göç eden Gagavuzlar, Ortodoks’luğu kabul etmiştir. Gagavuzlar 1346 yılında Dobruca’da bağımsız bir devlet kurmuştur.

Şekil 1: Gagavuz Bölgesi

¹ Harun Güngör ve Mustafa Argunşah, *Gagavuz Türkleri: Tarih, Dil, Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara 2002, s. 13, 14.

² Güngör-Argunşah, *Gagavuz Türkleri*, s. 15.

14. yüzyılın ortalarında önemli bir tarım bölgesi olan Dobruca'nın neredeyse tamamı; Peçenek, Uz, Kıpçak ve Tatar halkları tarafından iskan edilmiştir. Bizans'ta taht kavgalarının şiddetlendiği ve Bulgaristan'ın siyasal bunalım içinde bulunduğu bu dönemde, Dobruca'da bağımsız Gagavuz devleti kurulmuştur. Bu devlet, 'Oğuz Devleti' ya da 'Dobruca Oğuz Beyliği' olarak isimlendirilmiştir. Bu devletin ilk başkenti Balçık (Karvun, Karbon) iken, daha sonra devletin başkenti Varna olmuştur. Bu devletin kurucusu, Hıristiyan bir Kıpçak Türkü olan Balık Bey'dir. 1417 yılında Dobruca'nın Osmanlı hakimiyetine girmesi ile Gagavuz devleti sonra ermiş, bu ülkenin toprakları Osmanlı Devleti'nin Rumeli eyaletine dahil edilmiştir. 18. ve 19. yüzyılda Balkanlarda başlayan Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık mücadelesi veren Bulgarların baskısına dayanamayan Gagavuzlar, 1750-1846 yılları arasında Tuna nehri üzerinden Rusya'ya göç etmiş ve Tuna bölgelerine (1769-1791), sonra Besarabya'ya (1801- 1812) yerleşmişlerdir³.

2. Sosyo-Kültürel ve İkonografik Bağlamda Gagavuz Türk Kimliğinin Göstergeleri

Etimolojik olarak da Gagavuzların Türk kimliklerine ilişkin yapılan tespitlerin yanı sıra; dil, din, tarih, kültür ve sanat alanlarında da birçok Türklük unsurlarına rastlanmaktadır. Gagavuzların kim olduğu ve nereden geldikleri sorusu, çok uzun süreden beri pek çok araştırmacının üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Ancak dil özelliklerinden hareketle, Gagavuzlar'ın; Peçenek, Oğuz ve Kumanlar ile Anadolu Selçuklularının Balkanlar'da oluşturduğu, Hıristiyan Türklerden oluşan bir topluluk olduğunu söyleyebiliriz. Fakat kolayca anlaşılabilirliği gibi, buradaki hâkim unsur Oğuzlar'dır. Dilleri incelendiğinde, Gagavuzca'nın tamamen Oğuz Türkçesinin bir kolu olduğu, Kuzeyli unsurların ise önemsenmeyecek kadar az olduğu görülmektedir⁴. Türkolog Moşkov'a göre de, Gagavuzların dili, Güney Batı Türk dil gruplarına Oğuzlar'a ait olup bu dile zamanla Rus, Moldovan, Bulgar ve diğer dillerin terimleri eklenmiştir⁵. Bugünkü milli kimliği oluşturan değerlere bakılırsa, Gagavuz Türklerinin geleneklerinde ve sözlü kültürlerinde Türklüğe ait değerlerin, çok zengin ve çeşitli olduğu görülebilir. Örneğin; 40 Meçik (Nevruz), Hederlez (Hıdırellez), Köroğlu, Aşık Garip, Arzu ile Kamber, Dengi Boz (Dede Korkut hikayelerindeki Kam Pürenün Oğlu Bamsi Beyrek Boyu), Canavar Yortuları (Bozkurt'un bir sembol olarak kutsanması), Şah İsmail (Bulgaristan Gagavuzları'nda) başta olmak üzere destanlar, türküler, maniler, Nasreddin Hoca fıkraları, "Söleyiş" denilen atasözleri, Türklerin ortak zenginliklerinden olup bu kültür varlıkları halen korunmaktadır⁶.

³ Fedor Angeli, *Oçerki istorii Gagavuzov potomkov Oguzov: seredina VII- načalo XXI vv*, Tiporg Centrala, Kişinev 2007, s. 243-263.

⁴ age., s. 12.

⁵ V.A. Moşkov, *Nareçiya Bessarabskih Gagavuzov (Bessarabiya Gagavuzlarının Konuşmaları)*, Akademi Yayınları, Kişinyov 1962, s. 202.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Atanas Manof, *Gagavuzlar: Hıristiyan Türkler*, Çev. Türker Acaroğlu, Ankara 1939; Harun Güngör ve Mustafa Argunşah, *Gagavuz Türkleri: Tarih, Dil, Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara 2002; Harun Güngör ve Mustafa Argunşah, *Gagavuzlar*, İstanbul 1998.

Yıllarca kendi dillerini sözlü halk edebiyatında yaşatan Gagavuzlar; Türk kimliklerinin yanı sıra, birlikte yaşadıkları Bulgar ve Molvan kültür geleneklerinin sentezi denebilecek çok kültürlü bir geleneği bir potada eritmek sureti ile, kendi içerisinde önemli bir istikrar ve süreklilik arz eden yapıya sahiptir. Asırlarca kendi kimliklerini yaşatmak için nesilden nesile dillerini, adetlerini, gelenek göreneklerini, tarihlerini, kültürlerini koruma ve gelecek nesillere aktarma gayretinde olmuşlardır. Öyle ki, büyük bir dirayet ve kararlılıkla oluşturdukları sentez kültürlerini yazılı, sözlü ve görsel yollarla sonraki nesillereiletmişlerdir. Tüm Avrupa ve Asya Türkleri arasında en iyi Türkçe konuşan topluluk olarak dikkat çeken Gagavuzlar, yaklaşık bin yıldır, Slavlar ile bir arada yaşamalarına rağmen, egemen kültürün etkisi altında yozlaşp dağılmaksızın dilini, edebiyatını, kültürünü ve folklorunu özenle korumayı başarmışlardır⁷. Öyle ki sonradan kabul ettikleri Hıristiyanlık etkisi ile ön isimlerini bu dinin türettiği ortak arşivden seçmiş olmalarına rağmen Türk soy isimlerini çoğunlukla muhafaza etmişlerdir. Kendi bağımsız yönetimlerinin ardından Osmanlı hâkimiyetine giren ve birkaç yüzyıl bu şekilde kalan Gagavuzlar, bu sırada Osmanlı sahasında hâkimiyet kurma gayretinde olan Ruslar, ardından Yunan ve Bulgar kiliselerinin ve toplumlarının arasında sıkışp kalarak Ortodoks kiliseler arasında paylaşılmışlardır. Ruslar, Gagavuzları himayeleri altına alma; Bulgarlar ve Yunanlılar, Gagavuzları Türkleşmiş Rum veya Türkleşmiş Bulgar olarak değerlendirme çabaları içine girmişlerse de Gagavuzların kültür ve sanat ürünlerinde görülen bazı gösterge bilimsel formlar, ikonografik olarak irdelendiğinde bu çabaların amacına ulaşmadığını göstermektedir.

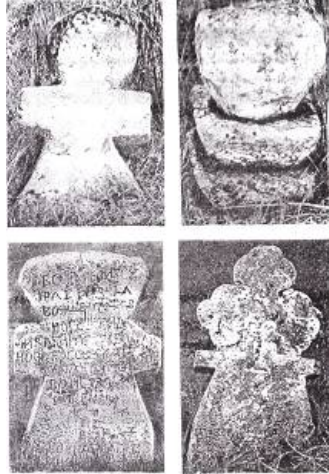
Gagavuzların Türk kimliğini ortaya koyan en önemli göstergelerden birisi, Coltay'daki eski mezar anıtların da görülen yazılardır. Bu mezarlarda, ölünün soyadı, kısa ismi, babasının adı, ölüm ve doğum tarihi belirtilmekte olup, bu yaklaşım en eski Türk geleneklerinden birine işaret etmektedir.

⁷ Orhan Türkdoğan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, 2. bs., İstanbul 2004, s. 293.

Fotoğraf 1: Komrat Mezar Anıtı (Foto: Nina Petroviç- Phd. Alan Araştırması-2008)

Zira mezar taşlarında bulunan bu yazılar, Eski Türklerde kullanılan boy damgaları ile doğrudan ilintili olup ölen kişinin hangi boya, aileye ya da gruba mensup olduğunu belirten önemli nişanlardır. Ayrıca insan figürü şeklide biçimlendirilmiş mezarlar, eski Türklerde Slav ve Fars mezarlarında, mezar yerine insan figürü şeklinde dikilen heykelciklerin bir uzantısı niteliğindedir.⁸

Fotoğraf 2: İnsan figürü şeklinde mezar taşları
(Stepan Stepanoviç, Kuroglo, Semeynaya Obryadnost Gagavuzov: v XIX-Naçale XX v. S.108)

Mezar anıtları, bir yandan Türklük ve İslamiyet unsurlarını içeren imler taşıırken, diğer yandan Hıristiyan felsefesinin doktrinine ilişkin öğeleri de

⁸ Stepan Stepanoviç, *Kuroglo, Semeynaya Obryadnost Gagavuzov: v XIX-Naçale XX v. (Gagavuzların Ailevi Törenleri 19. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başına Kadar)* Ştintsa, Kişinyov 1980, s. 108-110

bünyesinde barındırmaktadır. Bu durumun, Gagavuzların Hıristiyan ve İslam öğretilerinin özgün sentezinden oluşturdukları, kendilerine has inanç sistemlerinin bir tezahürü olduğunu söylemek mümkündür. Mezar anıtlar genel formları itibarıyla, dikdörtgen ve haç şeklinde olmak üzere ikiye ayrılmakta olup üzerlerinde farklı boy ve biçimlerde işaretlere rastlanmaktadır.

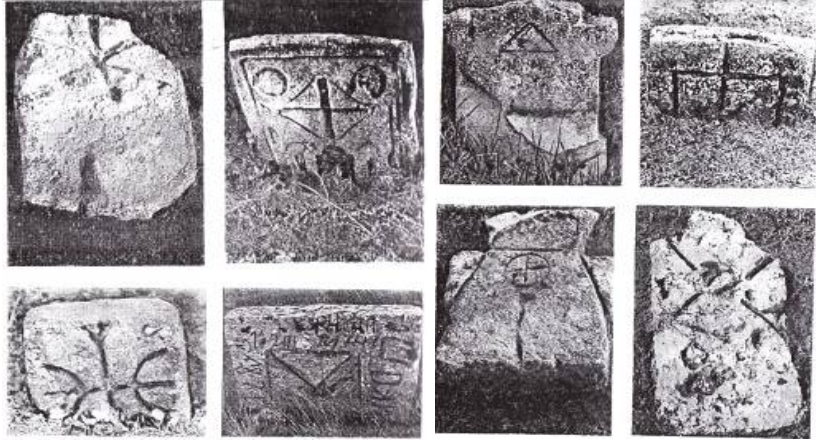
Çoğunlukla Coltay'da, eski mezarların üzerlerinde temel olarak kare, eşkenar dörtgen, haç, gamalı haç ya da çarpı işaretleri bulunmaktadır.

Fotoğraf 3: Komrat Mezar Anıtı (Nina Petroviç- Phd. Alan Araştırması-2008)

Söz konusu geometrik motifler ve sembolik ifadelerin dünya toplulukları arasında ifade ettikleri anlamların ara kesitlerini, “kozmik denge” oluşturmaktadır ki bu dengenin temel elementleri evrenin dört temel unsuruna işaret eden “hava”, “toprak”, “su” ve “ateş”tir. Büyüsel sembollerde kare ve eşkenar dörtgenlerin daha şematik ifadesi köşegen hatlarının oluşturduğu “+” ve “x” işaretleridir. Yatay ve dikey kolları eşit uzunlukta olan haç motifi, birçok Hıristiyan topluluklarında bronz çağı başlarından itibaren kutsal kabul edilen bir simgedir. Bu sembolde negatif elementler olan “su” ve “toprak”, “yatay”; pozitif elementler olan “ateş” ve “hava”, dikey hatlarla ifade edilmiştir. Mezar taşlarında görülen üçgen biçimler, birçok Hıristiyan kültüründe “kutsal üçlemeye” işaret eden önemli bir semboldür. Paleolitik çağlardan itibaren kadın üreme organının temsili formunu sembolize eden “üçgen”, av hayvanlarının neslinin çoğalması ve bereket büyüsü ile de alakalı olan dinsel ve büyüsel işaretlerdir. Kutsal üçleme Hıristiyanlıkta, "Allah-Kutsal Ruh-Oğul" üçlemesi olarak yer almakta olup Gagavuzlarda ise söz konusu üçleme “trinity”, yani Ortodoksluktaki üçleme unsuru olarak kendisini göstermektedir⁹.

⁹ <http://www.meteoroloji.gov.tr/Gagavuz/tanim.aspx>

Fotoğraf 4: Gagavuz Mezar Taşları (Stepan Stepanoviç, Kuroglo, Semeynaya Obryadnost
Gagavuzov: v XIX-Naçale XX v. s.108)

Gagavuzlarda günümüze kadar korunup yaşatılan bir gelenek ise, Müslüman Türklerde “Hıdırellez” günü olarak bilenen “Hederlez” günüdür. Tarım ürünlerinin ve yılın mahsullerinin bereketli olması için dualar edilen bu gün, 23 Nisan ile 6 Mayıs tarihleri arasında, yılın en mutlu ve en kutlu günü olarak karşılanır¹⁰.

Bulgar millî şair ve yazarı İvan Vazov (1850-1921), Gagavuzların giyim-kuşamında ve kız çeyizlerinde, geçmişte Türklerle ortak yanların olduğunu belirtmektedir¹¹. Giyim ve kuşamlarında kullanılan kıyafetlerin, gerek adlarında gerekse biçimlerinde verilecek olan örneklerden de anlaşılacağı üzere, eski Türk giyim ve kuşamları ile önemli benzerlik ve ortaklıklar görülmektedir¹².

¹⁰ www.gagavuzinfo.md

¹¹ Komrat kasabasında, 1971 yılında çekilmiş olan düğün fotoğrafının giyim kuşam itibarı ile Anadolu Türk kimliğini önemli ölçüde çağrıştırmakta olduğu görülmektedir.

¹² Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, “Bulgaristan Gagavuzları”, www.efrasyap.com.

Fotoğraf 5: Komrat Kasabası Düğün Töreni, 1971 (Nina Petroviç Albümünden)

Gagavuz erkekleri eskiden “götlü çaaşır” adı verilen geniş paçalı, gaytanla dikilmiş bir potur, “camadan” denilen bir tür ceket, yine “kontoş” denilen kısa bir ceket giyerlerdi. Ayaklarına “yemeni”, zengin olanlar ise çizme giyerlerdi. Başlarına takke, üzerine fes, onun üzerine de yazma sarmışlardır. Zamanla erkek kıyafetlerinde değişiklik olmuş, “tek götlü çaaşır” bırakıp, İzmirli Rumlardan aldıkları şalvarı giymeye başlamışlardır. Gagavuz kadınlar da don, gömlek, entari giyerler; boyunlarına “mamuka” denen bir boyun atkısı, şal atarlar; ayaklarına yazın terlik, kışın nalın giymeyi tercih ederler. Gagavuz kadınları da 20. yüzyılın ortalarına doğru şalvar giymeye başlamışlardır. Başlarına ise “tas-tepelik” denen ve fesin etrafına çeşitli ziynet ve süs eşyalarının takılması ile meydana gelen tepeliği kullanmışlardır¹³. Gagavuz toplumundaki geleneksel Gagavuz kadın kılık-kıyafetleri hakkında, araştırmacı K. İreshek ve Manov tespitlerinde, yörede genelde rengârenk ve alaca renklerden hazırlanan tunik görünümlü gömleklerin tercih edildiğini belirtmektedirler. Hanımların başlarında yazmaları ve fesleri eksik olmamaktadır. İreshek ve Manov’un tespitlerine göre Gagavuz hanımlarından kızlar, başörtülerinin açık renk olmasını tercih ederken evli ve yaşlı olanlar ise koyu renk başörtüleri takarlar. Gagavuzlar; kolsuz, el işlemeli ‘yelek’ adı verilen üstlük ve “çukman”, “ensiz çukman”, “kolsuz fistan”, “ensiz fistan” olarak adlandırılan kolsuz gömlekleri giymeyi tercih etmektedirler¹⁴.

Yine nazardan korunmak için nazar boncuğu takma geleneği, Müslüman Türklerde olduğu gibi Gagavuzlar arasında da yaygındır. Ayrıca Müslüman Türkler gibi Gagavuzlar da muska takarlar ancak dinleri gereği, muskayı bazen haçla birlikte bazen ise gömleğe veya şapkaya dikmek suretiyle kullanırlardı. Tütsüleme

¹³ Güngör-Argunşah, *Gagavuz Türkleri*, s. 99.

¹⁴ N. S. Derjavin, *Balgarskiye Koloni v Rassii*, Sofya, Sbornik Za narodnyy Umotvoreniye 1914, s. 85-90.

de, Türk halk inançlarında koruyucu ve görünmeyen zararlıların bertaraf edilmesi ile ilgili inançlardan birisi olup muhtemelen ateş kültü ile ilgilidir. Ateşin arındırıcı etkisi olduğuna inanılması sebebi ile insanların, evcil hayvanların, ev ve eşyaların “ateşten geçirilme” ritüeline tabi tutulması söz konusu olmuştur. Örneğin, bebek ziyaretinden sonra, bebeğin odası ve cenaze çıkan evde cenazenin bulunduğu oda tütsülenir. Ayrıca devlet erkânının da katılacağı bayram yerlerinde, meydanlar ve iş yerleri erken saatlerde tütsülenerek kötü gözlerden korunmaya çalışılırdı. Bunun yanı sıra pazar yerlerinde seyyar tütsücüler, buhurdanlar ile isteyenleri tütsülerlerdi. “Üzerlik” yakılması, kurşun dökülmesi hatta mum eritilmesi, “buhurlama” yöntemleridir. Hepsindeki ortak amaç, korumak ve kurtarmak olup Türk din ve inanışları ile ortaklıklarının önemli işaretlerini oluşturmaktadır¹⁵. Türk inançları ve gelenekleri ile benzerlik gösteren diğer uygulamalar ise şu şekilde cereyan etmektedir: Ebe, bebeği yıkarken -bilindiği gibi Türk dünyasının birçok bölgesinde, bebeğin ilk banyosu, doğumunun üçüncü günü yaptırılır- bebeğin banyo suyuna bir yumurta kırıldıktan sonra, bebeğin kol ve bacakları çapraz olarak çekilir, burnu sıkılır, bebek başından tutulup yukarı kaldırılırken, “aşağıda su, yukarıda köpük” denir. Daha sonra bebek yağlanır, ebe tarafından yün beleklerle belendir ve geline verilir. Bebeğin banyo suyu, kırk gün gül dibine veya elma, ayva fidanının dibine; kırkıncı gün ise dört yol ağzına dökülür. Banyo suyuna yumurta kırmak, gelin oğlan evinin eşiğinden ilk gireceği gün duvara yumurta vurarak kırmak, beşik ve bina nazarlıklarında koruyucu olarak kullanmak, Türk halk inançlarında oldukça yaygın olmasının yanı sıra elma, ayva ve gül ile ilgili inançlar da oldukça yaygındır. Elma bereketin, doğurganlığın simgesidir. Dedem Korkut ile Manas Ata Destanlarında kısır kadınlar döl tutması için “elmalı yerlerde yatarlar”¹⁶. Gagavuzların inanç sisteminde yer alan bu geleneksel motifler, bugün de uygulanmakta olup, Türk destan ve mitolojisinin önemli izlerini taşırlar.

Gagavuzların Hıristiyanlığı, diğer Hıristiyanlara göre oldukça farklı özelliklere sahiptir. Gagavuzlarda, Hıristiyanlık ve İslamiyet pek çok bakımdan iç içe girmiş durumdadır. Hıristiyanlıkta olmadığı hâlde kurban kesilmesi; fakirlere yardım edilmesi; hayır için yol, köprü, çeşme yaptırılması; ölülerin yıkanması; domuzun pis kabul edilmesi gibi konular, Gagavuzların dinî gelenekleri arasında yer alan İslamî unsurlardır. Gagavuzların duygu, inanç ve ibadet alanında yer alan bu yaklaşım ve davranışlar, Keykavus ve Sarı Saltık ile birlikte Dobruca’ya gelerek sonradan burada Hıristiyanlaşan Türklerin İslamlıktan Gagavuz Hıristiyanlığına taşıdığı unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Gagavuzlar da, Müslüman Türkler gibi cennet, cendem (cehennem), oruç, günaa (günah) terimlerini kullanırlar. Birlikte yaşadıkları Slavlar, Rumlar ve Romenler Tanrı için “Boje”, “Theos”, “Romn”, “Romnezeu” adlarını kullandıkları halde Gagavuzlar, “Allah” sözünü

¹⁵ Y. Kalafat, “Türk Halk İnançlarında Korunma ve Kurtulma Yöntemleri”, *Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, 12-13 Nisan 2001.

¹⁶ Y. Kalafat, “Alasya Türk Halk Kültüründe Elma; İnanç- Tedavi İlişkileri”, *İz Brakan Kıbrıslı Türkler 2. Sempozyumu*, 12-14 Kasım 2001.

tercih ederler¹⁷. Kendi içerisinde geçişken esnek ve özgün bir yapıya sahip olan Gagavuz kültürü, söz konusu sosyo-kültürel bileşkelerin yanı sıra ilginçtir ki din konusunda da kendine özgü Hıristiyan-İslam sentezinden oluşan bir yapı geliştirmiştir.

1800 km² yüz ölçüme sahip Gagavuz Yeri; arması, pasaportu, bayrağı ve marşı ile milli birliğe ve dolayısı ile milli sembol ve simgelere sahiptir¹⁸. 1990'lı yılların başına kadar Gagavuzlar tarafından siyasal sembol olarak üzerinde kurt başı tasviri bulunan, Türklerin geleneksel rengi olan gök mavisi renge sahip bir bayrak kullanılmıştır¹⁹.

Şekil 2: Gagavuz Bayrağı

Bu bayrak, halen Gagavuz Türklerinin geleneksel bayrağı ve arması olarak kalmakla birlikte bugün kullanılmakta olan bayrak farklıdır.

Bugün ise 31 Ekim 1995 tarihli, 2-IV/I numaralı Gagavuz Yeri Bayrağı hakkındaki yerel bir kanunla kabul edilen bayrak kullanılmaktadır. Bu bayrak, Gagavuz Yeri Özerk Yönetimi'nin resmi sembolüdür. Bayrakta yukarıdan aşağıya art arda sıralanan üç farklı renkten oluşan şeritler bulunmaktadır²⁰.

¹⁷ <http://www.meteoroloji.gov.tr/Gagavuz/tanitim.aspx>

¹⁸ <http://gagavuzia.md/pageview>

¹⁹ <http://www.ciok-maydan.ru/gerb.html>

²⁰ age.

Şekil 3: Gagavuz Yeri Bayrağı

Bayraktaki %60'lık bölümü kaplayan mavi renk, Türklüğü; %20'lik alanı kaplayan beyaz renk, eski Türklerde batıyı ve barışı; yine %20'lik alanı kaplayan kırmızı, serbestlik ve özgürlüğü; yıldızlar ise Gagavuz'un dününü, bugününü ve yarınını temsil etmektedir.

Gagavuz Yeri Arması, 28 Haziran 1996 tarihli 13-X/I numaralı Gagavuz Yeri Arması hakkındaki yerel bir kanunla kabul edilmiştir. "Gagavuz Yeri Arması"nın alt kısmında sarı renkte (altın sarısı) ve yarım daire şeklinde güneş doğmaktadır.

306

Şekil 4: Gagavuz Yeri Arması

Genel panonun iki yanına, simetrik bir şekilde milli motifler yerleştirilmiştir. Pano, altın sarı renkte başaklarla çerçevelenmiş olup bunlar Gagavuz Yeri bayrağı tarafından sarılmış ve bayrağı kucaklar bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Alt kısımda, panonun sınırlarının hemen dışında sembolik tasvirler bulunmaktadır. Bu tasvirler, üzüm yaprakları ve salkımlarıdır. Panonun üst kısmına ise eşkenar üçgen şeklinde, altın sarısı renge sahip beş köşeli, üç yıldız yerleştirilmiştir. Bu yıldızlar, aynı zamanda Gagavuz Yeri'nin üç şehri olan Komrat, Volkanış ve Çadır-Lunga şehirlerini temsil etmektedir.

Gagavuzlarda kullanılan bir diğer sembol veya nişan, “Kutsal Fyodor” (“Святой Федор”) olarak bilinen semboldür.

Şekil 5: Kutsal Fyodor Arması

Şubat ve Mart aylarının ilk cumartesi günleri kutlanan “Kutsal Fyodor” günü, Gagavuzlar tarafından “Todor Günü” veya “Ao Tudor” olarak bilinmektedir. Bu günlerde tüm köylerde at yarışları düzenlenir ve gelenekselleşmiş bu durum kutlanır. Bu armada dikkat çeken at, Gagavuzların tarihsel süreç içerisinde at ile olan yakın ilişkileri ve buna bağlı olarak taşıdığı kutsal anlamlarla doğrudan alakalıdır. Zira 20.yüzyılın başından itibaren her evde 3 ya da 4 tane beslenen at, yaşam tarzlarının önemli bir parçasıdır. Bunun yanı sıra at üzerinde tasvir edilen erkek formları, şu tarihsel rutin enstantanenin simgeleşmiş bir karesi, Komrat armasında olduğu gibi sivil ve resmi nişanlarına malzeme olmuştur: Her sabah köyün delikanlılarının at üzerinde tarla ve arazilere köy içerisinde geçip giderken, kapı içi veya kapı dışında leğen içerisinde saçlarını yıkayan genç kızların leğendeki suyu atların arkasından serperler. Bu gelenek, atın gücüne sahip olunması ve saçlarının atların kuyrukları gibi gür ve güçlü olması temennisi anlamına gelmektedir²¹. Ata duyulan minnet ve sevginin bir uzantısı olarak, tıpkı Anadolu ve diğer Türk yurtlarında olduğu gibi onları damgalarlar. Bu damgalar, aynı zamanda doğrudan anlamı ile ilişkili olarak birer im niteliğini taşımasının yanı sıra, büyüsel anlamlarda içererek onları çeşitli kötülük ve başlarına gelebilecek tehlikelerden korumak maksadına da yöneliktir. Söz konusu işaretler, geometrik olarak hayvanların arka butlarını dağlamak suretiyle yapılmakta olup bu gelenek, Gagavuzların Türk kimliklerinin önemli bir göstergesi olarak dikkatleri çekmektedir.

Gagavuzlar’da bayrak, evde düğün olduğunu belli etmek için evlerin çatısına asılır ve aynı zamanda evi kem gözlerden koruyan, uğur getiren ve bereketini artıran dinsel bir unsur olarak da dikkat çeker ki bu gelenek halen Anadolu’da süregelen bir gelenek olarak varlığını korumaktadır²².

²¹ Dıhanov, *age.*, s. 285.

²² Stepan Stepanoviç Kuroglo, *Semeynaya Obryadnost Gagavuzov: v XIX-Naçale XX v. (Gagavuzların Ailevi Törenleri 19. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başına Kadar)*, Ştintsa, Kişinyov 1980, s. 108-110.

Askeri ve sivil nişanların yanında, Gagavuzların hemen hemen tüm görsel halk sanatlarında yer alan hayvan figürlerini ikonografik olarak irdelemek gerekirse öncelikli yeri, kurt motifi almaktadır. Bu figür, Gagavuzların en önemli totemik unsuru olan kurt ile alakalıdır. Her yıl 27-28 Kasım ile 10-17 Aralık tarihleri arasında “Canavar Yortusu” (Kurt Bayramı) düzenleyerek, kutlama yaparlar. Bu bayramlarda otağlar kurup ata biner, kıymızlar içip Türklüklerini yaşatmaya çalışırlar. Gagavuz erkeklerinin içinde, Oğuz Ata gibi Türk’e özgü bir tarzla bıyık bırakanlar da çoktur. Bu kültürün kökleri, hayvancılıkla uğraşan ve Türklerde olduğu gibi kurda oldukça önem veren Gagavuz atalarına kadar uzanmaktadır. Kurt, Gagavuzlarda hayvansal motifli sembollerden en sık rastlanılanıdır.

Şekil 6: Gagavuz Yeri Arması

Gagavuzlarda kendini gösteren kurt sureti -diğer Türk halklarında, hatta Kuzey Kafkasya halklarında olduğu gibi- iyilik esasıyla ilişkilidir. İyiliğin sembolü olan kurt figürü, tarım faaliyetlerinde bolluk ve bereketi artırmaya yönelik inançları içerisine barındırmaktadır. Örneğin Gagavuzlarda, ekim işlemi sırasında yolda kurtla karşılaşılması durumunda ekimin başarılı olacağına inanılır. Buna oranla tavşan; tam tersi, bolluk ve bereketi oldukça olumsuz yönde etkileyen, uğursuzluğuna inanılan bir hayvan olması dolayısı ile sanatlarına genellikle motif olarak yansımamıştır. Zira ekim esnasında tavşan görülmesi halinde, ekim işlemi bir sonraki güne bırakılacak kadar güçlü bir olumsuzluğu içermektedir²³.

Gagavuzlarda “kurt kültü”, arkaik saygınlığını ve önemini korumakta olup semavi bir kökene sahiptir ve eski inançları gereği öldürülüp yok edilemez. Çünkü kurt, Tanrı’nın yeryüzündeki vekilidir. Gagavuz peri masallarında onun geçmişteki izleri önemle korunmuştur. Kurt, Gagavuz mitlerine göre konuşmak, insanlara yardım etmek ve eski törelere uymayanları da cezalandırmak gibi erk ve yetkilere sahiptir.

²³ “Kult volka u gagavuzov”, agm.

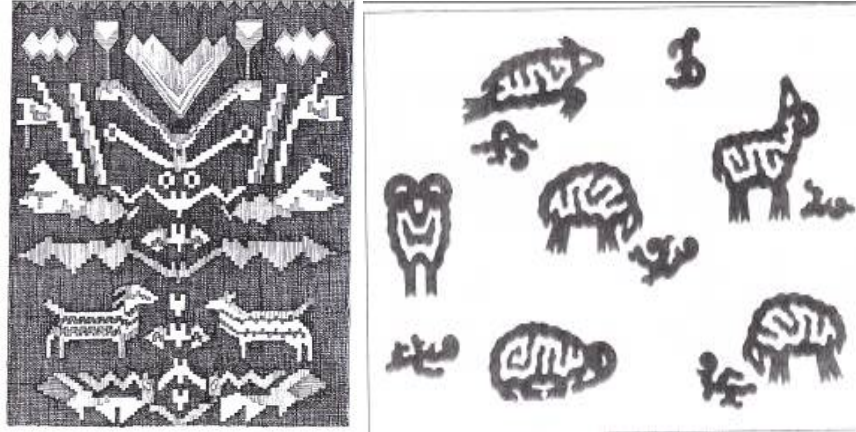
Gagavuzlarda “kurt” kelimesini doğrudan kullanmak bir tabudur. Bunun için kurda, “Canavar”, “Yabani”, Bozkumi”, Bozbey” gibi farklı isimler verilir. Bu yasağın temelinde, “isimle cismin bütünlük gösterdiği” fikri yatmaktadır. Yani kurdun ismi söylendiğinde, kendisinin ortaya çıkma durumu ile ilgilidir. Anadolu Türk halk deyişleri arasında da Gagavuzların bu deyişine ve inanışına benzer olan, “İti an çomağı hazırla” deyişimi bulunmaktadır. Gagavuzlarda bu inanışın ortaya çıkması, halkın tarımla uğraştığı dönemde edindiği bilgilerle bağlantılıdır. “Kurt kültü”nün temelinde totemik bir mana yatar. Bu görüş, Türk ve Moğol halklarında geniş bir şekilde yaygınlaşmıştır. Ne var ki Gagavuzların “kurt kültü” anlayışında, diğer Türk halklarından ayrılan birkaç nokta bulunmaktadır. “Kurt kültü”, semavi bir kökene sahip (koruyucu-kurt) bir varlık olarak kabul edilmekle birlikte, Gagavuzlarda atalarının kurttan geldiğine dair bir mit ya da efsane bulunmamaktadır. Dolayısı ile Gagavuzlarda “kurt totemi”, yaradılış kozmolojisi ile ilgili olmayıp Türklerin “kurttan türeyiş” miti ile de doğrudan ilişkisi bulunmamaktadır²⁴. Ancak birçok Türk topluluğu ve Kafkaslarda da olduğu gibi kurt, totemik bir mana taşıyıp korunma anlamında önemli bir tinsel sığınma alanı oluşturmuştur. Kurt dişi, bu bağlamda bir tılsım objesi olarak çocuklar ve yetişkinler tarafından büyüselleştirilerek ve koruyucu maksatlarla taşınmıştır. Salgın zamanı bu tılsımlar, evcil hayvanların da boyunlarına asılmak suretiyle koruyucu gücünden faydalanılmak istenmiştir. Kurdun dişlerinin yanı sıra derisi de aynı amaçlara yönelik olarak özenle korunmuştur²⁵.

Kurta ilişkin inanışlar, ayrıca halk arasında bireylerarası iletişimde güven telkini olarak da “Kurt adına yemin ederim” şeklinde kullanılmış olup günlük hayatta sık tekrarlanması sebebi ile insanların bilinçaltlarına sıkı sıkıya yerleşen totemik bir kavrama dönüşmüştür. Gagavuzların, Türk ve Kafkas topluluklarında olduğu gibi, hayvancılığa önemli ölçüde bağlı olan yaşam biçimleri, kültür ve folklorlarında hayvan simge ve motiflerine sıklıkla yer vermelerine neden olmuştur. “Kurt kültü”, esasında tüm Avrupa halklarında da kendine özgü biçimlerde bulunmaktadır. Kurt, birçok hayvan içerisinde gücü ve organize hareket yeteneği ile dikkat çeken bir hayvandır. Kurdun, tehlikesinden korkulan ve gücünden faydalanılmak istenen bir hayvan olması sebebi ile henüz savunmasız olan ilkel insanoğlu, kurda hükmetmenin ve gücü ile başa çıkmanın yolunu ona totemik manalar yüklemeye bulmuştur. Bu nedenlerdir ki kurt, hemen hemen tüm topluluklarda kendi içerisinde farklılaşan şekillerde de olsa önemli bir kült hayvanıdır.

Gagavuz sanatlarında uğur ve bereket için kullanılan diğer hayvansal kaynaklı motifler, keçi, ayı, nadir olarak da koyun motifidir. Bu figürlerden oluşan maskeler, yeni yıl ritüellerinin temel malzemeleri olarak dikkat çekmekte olup yeni yılın dilenen tüm olumlu dileklere vesile olması umulur.

²⁴ Elizaveta Nikolaevna Kvilinkova, “Klyanus imenem volka, ‘Volçi Prazdniki’ u gagavuzov” (Gagavuzlarda Kurdun Adına Ant İçme ve Kurt Bayramları), *Nezavisimaya Moldova*, 15 Kasım 2000, s. 4; “Kult volka u gagavuzov” (Gagavuzlarda Kurt Kültü), *Jurnal MISL* Kişinyov, No: 2, Ekim 2000, s. 83-85.

²⁵ V. Dihanov, *Obradi i Traditsionno Duhovniy Kulturı Gagavuzov*, Odessa 1999, s. 280.

Şekil 7: Gagavuz Sanatı Hayvan Motifleri

Zira özellikle keçi, tabiatın diyalektik döngüsüne vurgu yapmak adına doğum, ölüm ve yeniden dirilişin sembolü olarak kullanılıp yaşamın sonsuzluğuna işaret etmektedir²⁶. Batı Türkistan'da yaşayan Oğuz boyları takılarının bazılarında, yaban keçisi boynuzu motifleri, koruma ve bereket büyüsü amacıyla kullanılmakta; Kazak ve Kırgız Türklerinin "Ovul Örnek" adını verdiği geyik ve yaban keçisi boynuzlarının stilizasyonu ile yapılmış desenler, keçe yaygılar, giysiler ve takılar üzerinde bereket büyülerini olarak yer almışlardır. Bu nedenle Gagavuz sanatı için keçi motifi özel bir yere ve öneme haiz olup birçok sanat alanında tema olarak ele alınmıştır.

Sonuç:

Avrupa ve Asya'da yaşayan tüm Türk ulusları arasında istisnai bir grup oluşturan Gagavuz Türkleri, Hıristiyan olmaları sebebi ile ümmetçi anlayışa sahip Türkler tarafından yadsınmış, Yunanistan ve Bulgaristan gibi radikal Balkan ülkeleri tarafından ise asimilasyon politikasına maruz bırakılmaya çalışılmıştır. Tüm bu olumsuz tutumlara karşın, Gagavuzların Türk kimliğini kabul edip benimseyen tek olumlu ve yapıcı yaklaşım, Türk milli bilinç ve şuuruna sahip kesim tarafından ortaya konmuştur.

Gagavuzlar Türklüklerine yüzyıllardır sahip çıkmak suretiyle soydaşlarına, dinsel farklılıklarına rağmen Türk kimliği ile varlıklarını ispat ederek korumaya çalışmışlardır. Diğer taraftan aynı amaçla, etnik farklılıklarına rağmen, sahip oldukları ve yaşadıkları topraklarda edindikleri inanç ve kültürlerine de aynı ölçüde sahip çıkarak Müslüman olmayan uluslara karşı da büyük bir dirayetle mücadele vermektedirler. Bu nedenle Gagavuzlar, güçlü bir milli aidiyet duygusu içerisinde yüzyıllardır, gerek yazılı gerekse görsel kaynaklarında, dolaylı yada dolaysız, Türk

²⁶ Elizaveta Nikolaevna Kvilinkova, "Yeni Yıl: En Neşeli Bayram"(Noviy God-Samy Vesely Prazdnik), <http://turkolog.narod.ru/info/1239.htm>.

kimliklerine açık vurgular yapmışlardır. Yazılı kaynaklarda doğrudan yapılan bu vurgular, görsel kaynaklar olarak kabul edilen sanatsal yüzeylerde simge, sembol ve motif olarak kullanılmış olup bu işaretlerin, ikonografik bilgiler ışığında çözümlenmeye tabi tutulması mümkün olmaktadır. Yapılan çalışmanın sınırları içerisinde incelenen Gagavuz sanatlarına ait belli başlı motif simge ve sembollerin ikonografik açımları, Gagavuz kültür tarihinin derinliklerine ve inanç sistemlerine dayanmaktadır. Dil, din ve kültür bakımından yaşanan coğrafya ve etkileşimde bulunmak durumunda oldukları toplulukların, direkt ya da dolaylı etkilerine rağmen, kendi içerisinde istikrarlı ve muhafazakâr bir yapı arz etmektedir. Birçok toplulukta geleneksel sanatlar, eski anlam ve önemlerini yitirmelerine rağmen, Gagavuz sanatkar ve zanaatkarları öz kültür ve geleneklerini, özgün yapısını ve Türk kimliklerini korumak suretiyle sürdürmeye devam eden dirayetli ve istikrarlı bir topluluktur.